

Διαχείριση και Ανάδειξη
Χώρων και Μνημείων

Διαχείριση και Ανάδειξη Χώρων και Μνημείων

Management and Presentation of Sites & Monuments

DIADRASIS SYNERGIES
open space for intellectual interaction

Έργα προστασίας και ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων της Θεσπρωτίας στην κοιλάδα του Καλαμά. Μια αναξιοποίητη πολιτιστική διαδρομή

Projects for the protection and promotion of archeological sites of Thesprotia in the valley of Kalamas. An untapped cultural route

Ιωάννης Χουλιάρης

ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΣ, ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

ichouliaras@culture.gr

Περίληψη

Από την περασμένη δεκαετία έχει μπει σε τροχιά προβολής και ανάπτυξης η πολιτιστική κληρονομιά της Θεσπρωτίας μέσα από έργα τόσο του Κοινοτικού Πλαισίου όσο και του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ). Εξαιρετικής σπουδαιότητας κρίθηκαν τα έργα ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων και μνημείων που εντοπίζονται κυρίως στον κάτω ρου του Καλαμά, από το σημείο που εισέρχεται στη Θεσπρωτία μέχρι τις εκβολές του. Η διαχρονική κατοίκηση στην περιοχή είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ισχυρών κέντρων κατοίκησης τόσο στα προχριστιανικά όσο και στα μεταχριστιανικά χρόνια. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις περιπτώσεις των Γιτάνων, του Ραγίου, της Ντόλιανης και της Οσδίνας. Σε όλους αυτούς τους χώρους υπήρξαν τα τελευταία χρόνια σημαντικές παρεμβάσεις για την διάσωσή τους, την προστασία τους, την ανάδειξή τους και την προβολή τους.

Abstract

Since the last decade, the cultural heritage of Thesprotia has entered a trajectory of promotion and development through projects of both the Community Framework and the Corporate Development Framework Agreement (NSRF). The works of highlighting archeological sites and monuments that are located mainly in the lower reaches of Kalamas river, from the point where it enters Thesprotia to its estuary, were considered to be of exceptional importance. The diachronic habitation in the area resulted in the creation of strong habitation centers in both the pre-Christian and post-Christian years. Indicatively, we mention the cases of Gitana, Rayo, Doliani and Osdina. In recent years, there have been significant interventions in all these areas for their rescue, protection, highlighting and promotion.

Η Θεσπρωτία για πολλά χρόνια αποτελούσε απομακρυσμένη και σχεδόν ξεχασμένη περιοχή του ελληνικού χώρου, όσον αφορά στην προστασία και ανάδειξη του πολιτιστικού της αποθέματος. Αυτό άρχισε να αλλάζει από την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα, με τις πρώτες σοβαρές παρεμβάσεις σε αρχαιολογικούς χώρους και μεμονωμένα μνημεία, οι οποίες εντάθηκαν κατά την τελευταία 20ετία. Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση θα ήταν χρήσιμο να κάνουμε μια σύντομη αναφορά στο νομοθετικό πλαίσιο που έχουν στα χέρια τους οι υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (ΥΠΠΟΑ) για να επιτελέσουν το έργο τους, του οποίου βασικός στόχος είναι η προστασία και διαχείριση του πολιτιστικού μας πλούτου. Γνωρίζουμε το περίφημο άρθρο 24 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει μια από τις βασικές αρχές του κοινωνικού κράτους δικαίου, την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, αφήνοντας τον νομοθέτη να εξειδικεύσει τις επιμέρους παραμέτρους. Η εξειδίκευση αυτή περιλαμβάνει πρώτα τις κυρώσεις των διεθνών συνθηκών και συμβάσεων, μεταξύ των οποίων αξίζει να αναφέρουμε τα Αποτελέσματα της Διεθνούς Σύσκεψης της UNESCO στο Νέο Δελχί το 1955, τον Χάρτη της Βενετίας το 1964, την Διακήρυξη του Άμστερνταμ το 1975, την Σύμβαση της Γρανάδας του 1985 (Νόμος 2039/92 του ελληνικού κράτους), την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς του 1992 και πολλά άλλα. Φυσικά τα περισσότερα συνοψίζονται στον τελευταίο Αρχαιολογικό Νόμο, τον 3028 του 2002, που αντικατέστησε τον «αρχαίο» Νόμο 5351 του 1932.

Έχοντας λοιπόν στη φαρέτρα της η αρχαιολογική υπηρεσία μια αυστηρή, κατά πολλούς, νομοθεσία καλείται να διαχειριστεί τον τεράστιο πλούτο αυτής της χώρας, που δεν είναι άλλος από τα θαυμαστά κατάλοιπα της ιστορίας της ανά τους αιώνες, που, ειρήσθω εν παρόδω, αποτελεί θεμελιώδη λίθο της παγκόσμιας ιστορίας και του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Αν το κατανοήσουμε αυτό θα καταλάβουμε την ύψιστη σημασία αυτού του πλούτου και ότι χρειάζονται πολλά ακόμη για να δεχθεί τις ευεργεσίες της συνταγματικής αρχής.

Επιστρέφοντας, μετά από την παραπάνω γενική εισαγωγή, σε αυτή, την απομακρυσμένη μέχρι πρόσφατα, γωνιά του ελληνισμού, τη Θεσπρωτία, θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε τις προσπάθειες που έχουν γίνει την τελευταία 20ετία για την υλοποίηση

του δεύτερου σκέλους του άρθρου 24 του Συντάγματός μας, που είναι η προστασία του πολιτιστικού μας περιβάλλοντος και κατ' επέκταση η ανάδειξη, προβολή, αξιοποίηση και εν γένει διαχείριση αυτού του περιβάλλοντος.

Στη διαχείριση αυτού του περιβάλλοντος πρέπει να έχουμε κατά νου πολλές φορές ποικίλους παράγοντες, τους οποίους θα αναφέρουμε πιο κάτω αναλύοντας τα προβλήματα αλλά και τις προοπτικές περαιτέρω ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων και των μεμονωμένων μνημείων της Θεσπρωτίας.

Πιστεύω ότι βασική αρχή για μια ολοκληρωμένη διαχείριση ενός συνόλου μνημείων είναι να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς, είτε αυτό λέγεται γεωγραφική ενότητα είτε ιστορική (χάρτης). Ο συνδυασμός και των δύο είναι ιδανικός. Γεωγραφική ενότητα συνιστούν τόποι, που συνδέονται με ένα φυσικό ή ανθρωπογενές δίκτυο επικοινωνίας είτε αυτό είναι μια οριοθετημένη φυσικά περιοχή είτε μια κοινή θαλάσσια ή ποτάμια οδός είτε ένας κοινός εμπορικός δρόμος κλπ. Πολλές φορές αυτοί οι χώροι μοιράζονται και κοινή ιστορική μοίρα, κοινό ιστορικό παρελθόν συνιστώντας ταυτόχρονα γεωγραφικές και ιστορικές ενότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην περιοχή της Θεσπρωτίας είναι τα χωριά του Σουλίου (Καλογιάννη 2019). Στην παρούσα ανακοίνωση όμως επιλέξαμε να σταθούμε σε μια σημαντική ποτάμια οδό, η οποία ζωογονεί την θεσπρωτική γη, καθώς αποτελεί διαχρονικό τροφοδότη και συνδετήριο κρίκο ανθρώπων και οικισμών. Πρόκειται για τον ποταμό Καλαμά. Μόλις τα τελευταία χρόνια καθίσταται γνωστή η ιστορική σημασία αυτού του ποταμού -γιατί η περιβαλλοντική του αξία είναι αδιαμφισβήτητη- και η συμβολή του στην δημιουργία ενός δικτύου πόλεων και οικισμών στις όχθες του από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα (Κάντα-Κίτσου 2008: 15). Η εικόνα του ποταμού σήμερα βέβαια μας θλίβει, αλλά στην αρχαιότητα και μέχρι τα νεώτερα χρόνια αποτελούσε πηγή ζωής και ίσως τη μόνη οδό επικοινωνίας μεταξύ οικισμών, καθώς ήταν πλωτός σε μεγάλο μήκος από τις εκβολές του. Θα αρκεστούμε στην συνοπτική παρουσίαση των έργων ανάδειξης που έγιναν ενδεικτικά σε τέσσερις αρχαιολογικούς χώρους της ποτάμιας οδού, χωρίς να συμπεριλάβουμε όλες τις γνωστές θέσεις της κοιλάδας του Καλαμά εντός της Θεσπρωτίας (Πρέκα 1992; Ρήγιнос 2000).

Εικ. 1. Ουζντίνα
Αεροφωτογραφία
του οικισμού και
των ναών μετά τις
εργασίες ανάδειξης.
Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ
Θεσπρωτίας.

Εισερχόμενος ο Καλαμάς στην Θεσπρωτία, μετά τη Βροσύνα, μπαίνει σε ένα απότομο και άγριο φαράγγι, που οι πλαγιές του και οι κορυφές των λόφων που το περιβάλλουν, προσέφεραν και την απαραίτητη προστασία στους κατοίκους. Στην κορυφή μιας τέτοιας πλαγιάς, στην αριστερή του όχθη, αναπτύχθηκε ο οικισμός της Ουζντίνας (Παπαδοπούλου 2014) (εικ. 1), με διαχρονική κατοίκηση από τα ελληνιστικά μέχρι τα νεότερα χρόνια. Μέχρι πρόσφατα ο αρχαιολογικός χώρος ήταν καλυμμένος με πυκνή βλάστηση. Η ένταξη του έργου «Αρχαιολογικό Πάρκο Βυζαντινού-Μεταβυζαντινού οικισμού Ουζντίνας» στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδας - Ηπείρου 2007-2013» του ΕΣΠΑ, με προϋπολογισμό 684.000 ευρώ, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη συστηματική έρευνα, ανάδειξη και προβολή του αρχαιολογικού χώρου (Παπαδοπούλου 2014: 114-123).

Οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν από την πρώην 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και στη συνέχεια από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων κατά τη διάρκεια των ετών 2010-2015. Έγιναν εκτεταμένοι καθαρισμοί, ώστε να διαφανεί το σύνολο του οικισμού, που καλυπτόταν από εξαιρετικά πυκνή βλάστηση και μεγάλο όγκο πεσμένων λίθων, προερχόμενο από τα χαλάσματα οικιών.

Εικ. 2. Φανοτή-
Ντόλιανη.
Αεροφωτογραφία
του αρχαιολογικού
χώρου πριν τις
εργασίες ανάδειξης.
Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ
Θεσπρωτίας.

Πραγματοποιήθηκαν αποχρωματώσεις για τη διάνοιξη μονοπατιού προς τον κεντρικό πυρήνα του οικισμού, εντοπίστηκαν τα αρχαία τείχη του και οι διάφορες επισκευαστικές φάσεις. Διενεργήθηκαν ανασκαφικές έρευνες, που αποκάλυψαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κτηρίων, καθώς και λείψανα τριών ναών, εκτός από αυτούς που ήταν ήδη ορατοί. Αντικαταστάθηκε η στέγη, αρμολογήθηκαν οι τοιχοποιίες εξωτερικά, δημιουργήθηκε αποστραγγιστικό σύστημα απορροής των υδάτων και αποκαταστάθηκαν τα δάπεδα στους δυο σημαντικούς ναούς στο κέντρο του οικισμού, στον ναό των Ταξιαρχών και της Κοίμησης της Θεοτόκου. Στους ίδιους ναούς αντικαταστάθηκαν τα κουφώματα και τοποθετήθηκαν ελκυστήρες από ανοξείδωτο χάλυβα επάνω από τους υπάρχοντες ξύλινους. Η συντήρηση των τοιχογραφιών των δυο αυτών ναών συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στο να αναδειχθεί ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της τοπικής ζωγραφικής κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο. Όμοιες εργασίες έγιναν και στον ναό του Αγίου Αθανασίου, χαμηλά στον οικισμό. Η αποκατάσταση ενός χαρακτηριστικού τμήματος του οικισμού, που βρίσκεται νότια του ναού των Ταξιαρχών, συνέβαλε αισθητά στην ανάδειξη του χώρου, όπου φαίνεται ο πυκνός τρόπος δόμησης και ξεχωρίζουν οι διώροφες κατοικίες και τα στενά

Εικ. 3. Φανοτή-Ντόλιανη. Αεροφωτογραφία της ακρόπολης μετά τις εργασίες ανάδειξης. Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας.

λιθόστρωτα μονοπάτια επικοινωνίας (Παπαδοπούλου 2014: 32-37). Ο αρχαιολογικός χώρος παραδόθηκε στο κοινό τον Νοέμβριο του 2015.

Συνεχίζοντας τη διαδρομή μας προς τις εκβολές του ποταμού αντικρίζουμε ένα ακόμη σημαντικό πόλισμα των θεσπρωτικών φύλων, με συνεχή σχεδόν κατοίκηση μέχρι τα μεταβυζαντινά χρόνια. Την αρχαία Φανοτή, σήμερα γνωστή ως Ντόλιανη (Κάντα-Κίτσου & Λάμπρου 2008; Βασιλειάδης κ.ά. 2018) (εικ. 2, 3). Οι εργασίες ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου Ντόλιανης, πραγματοποιήθηκαν από τον Σεπτέμβριο του 2002 έως τον Δεκέμβριο του 2008 και υλοποιήθηκαν σε δύο φάσεις. Η α΄ φάση των εργασιών (2002–2007) αποτέλεσε ξεχωριστό υποέργο στα πλαίσια του ευρύτερου έργου «Ανάδειξη - Ανάπλαση αρχαιολογικών χώρων Ελέας και Ντόλιανης Θεσπρωτίας», ενώ οι εργασίες της Β΄ φάσης (2006–2008) πραγματοποιήθηκαν ως αυτόνομο έργο με τον τίτλο «Ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου Ντόλιανης Θεσπρωτίας – Β΄ Φάση: Αποκατάσταση - ανάδειξη βόρειας κύριας πύλης και κτηρίου 11, στερεωτικές εργασίες σε τείχη και πύργο ακρόπολης, τοποθέτηση λυόμενης θεατρικής κατασκευής». Σκοπός των εργασιών ήταν ο αρχαιολογικός χώρος να αποκτήσει τις απαραίτητες υποδομές, προκειμένου να καταστεί προσβάσιμος στο κοινό, εξασφαλίζοντας, παράλληλα, την προστασία των αρχαιοτήτων

και του περιβάλλοντός τους. Για τις ανάγκες εκτέλεσης του έργου εκπονήθηκε αρχικά η προμελέτη με τίτλο «Προμελέτη διαμόρφωσης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου Φανοτής Θεσπρωτίας» και εν συνεχεία η μελέτη «Διαμόρφωση - Ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου Φανοτής (Ντόλιανης) Θεσπρωτίας» και οι δυο με τις απαραίτητες εγκρίσεις. Στο πλαίσιο του έργου πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένες αποψιλώσεις και αποχωματώσεις, για τη διευκόλυνση της κατασκευής της διαδρομής περιήγησης, καθώς και την ανάδειξη των μνημείων κατά μήκος της πορείας της. Η διαδρομή περιήγησης πραγματοποιείται μέσα από μονοπάτια που κατασκευάστηκαν με χρήση του διάσπαρτου στον χώρο νεότερου οικοδομικού υλικού, ώστε να είναι όσο το δυνατόν εναρμονισμένα με το φυσικό και αρχαιολογικό περιβάλλον. Ο επισκέπτης καθοδηγείται μέσα από σωζόμενες αρχαίες πύλες, αρχαίους δρόμους και νεότερα μονοπάτια και, βοηθούμενος από ενημερωτικές πινακίδες καθώς και πινακίδες με τους τίτλους-ονομασίες των μνημείων, αποκτά σφαιρική εικόνα των διαδοχικών φάσεων του οικισμού απολαμβάνοντας, παράλληλα, από τις στάσεις θέασης πανοραμική θέα της ευρύτερης περιοχής, την οποία είχε υπό τον έλεγχό του ο αρχαίος οικισμός. Η απομάκρυνση του τεράστιου όγκου του νεότερου οικοδομικού υλικού από την κατάρρευση των κτηρίων της τελευταίας φάσης κατοίκησης της ακρόπολης ανέδειξε τα κτήρια, τους περιβόλους και τα μονοπάτια του μεταβυζαντινού πολιτισμού. Παράλληλα, έγινε μερική αποκατάσταση των τοίχων και άλλων αρχιτεκτονικών στοιχείων των κτηρίων με την επαναχρησιμοποίηση μέρους του καταπεσμένου υλικού, που οδήγησε στην αποσαφήνιση της μορφής τους. Εργασίες στερέωσης ή συμπλήρωσης πραγματοποιήθηκαν και σε ευπαθή τμήματα των μεταγενέστερων οχυρώσεων (Κάντα-Κίτσου & Λάμπρου 2008: 52-54).

Αμέσως μετά τη θύρα εισόδου του αρχαιολογικού χώρου κατασκευάστηκε κτήριο εξυπηρέτησης κοινού, όπου στεγάζεται έκθεση πληροφοριακού υλικού σχετικά με τον αρχαίο οικισμό και τις αρχαιότητες της ευρύτερης περιοχής. Είναι επίσης διαθέσιμο έντυπο ενημερωτικό υλικό, που υποβοηθά και κατευθύνει τον επισκέπτη κατά την περιήγησή του στον χώρο. Στο ίδιο κτήριο έχουν διαμορφωθεί χώροι υγιεινής για το προσωπικό της Υπηρεσίας και τους επισκέπτες συμπεριλαμβανομένων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Παράλληλα με τις αποψιλώσεις, πραγματοποιήθηκαν νέες φυτεύσεις σε επιλεγμένες περιοχές για τον καλλωπισμό του χώρου, σύμφωνα με την ειδική φυτοτεχνική μελέτη που εκπονήθηκε.

Στο πλαίσιο της β' φάσης των εργασιών ανάδειξης, έγιναν στον αρχαιολογικό χώρο συμπληρωματικές επεμβάσεις, η αναγκαιότητα των οποίων προέκυψε κατά την υλοποίηση των εργασιών που προηγήθηκαν. Αναστηλωτικές εργασίες πραγματοποιήθηκαν στην κύρια πύλη της αρχαίας οχύρωσης. Οι εργασίες περιλάμβαναν τη μερική αποκατάσταση της ετοιμόρροπης βόρειας και δυτικής πλευράς του ανατολικού πύργου και την επανατοποθέτηση του τοξωτού υπέρθυρου του ανοίγματος της πύλης.

Εργασίες αποχωμάτωσης πραγματοποιήθηκαν για τον εντοπισμό και την αποκάλυψη της συνέχειας προς νότο του ανατολικού τμήματος του εξωτερικού οχυρωματικού περιβόλου. Η κακή κατάσταση διατήρησης των τμημάτων της οχύρωσης που αποκαλύφθηκαν κατέστησε αναγκαία την πραγματοποίηση μικροστερεωτικών εργασιών σε μεγάλη έκταση.

Αρμολογήματα και μικροστερεώσεις πραγματοποιήθηκαν, επίσης, στην τοιχοποιία του υστεροβυζαντινού πύργου της ακρόπολης του οικισμού, για την ενίσχυση των αποσαθρωμένων κονιαμάτων και τη σταθεροποίηση των λιθοδομών. Μερική αποκατάσταση έγινε και στις τοιχοποιίες ενός από τα μεγαλύτερα και πλέον κεντρικά κτήρια του μεταβυζαντινού οικισμού της ακρόπολης.

Οι επεμβάσεις ολοκληρώθηκαν με την εγκατάσταση δίπλα από το νεότερο αλώνι της ακρόπολης μίας μικρής θεατρικής κατασκευής, για την πραγματοποίηση πολιτιστικών και εκπαιδευτικών εκδηλώσεων.

Μετά από ροή λίγων χιλιομέτρων ο Καλαμάς συναντά, στην αριστερή του όχθη, μια σημαντική αρχαία πόλη, που είχε και προστατευμένο λιμάνι στις όχθες του, η πόλη αυτή δεν είναι άλλη από τα Γίτανα (Κάντα-Κίτσου & Λάμπρου 2008) (εικ. 4), την αρχαία πρωτεύουσα του Κοινού των Θεσπρωτών. Κατά τα έτη 1986-1997 έγιναν οι πρώτες συστηματικές αποψιλωτικές και ανασκαφικές εργασίες στον αρχαιολογικό χώρο από την Η' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Έπειτα από τον Οκτώβριο του 2003 έως τον Ιούνιο του 2009 πραγματοποιήθηκε η υλοποίηση με αυτεπιστασία, από την Η' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων (ΕΠΚΑ) αρχικά και στη συνέχεια από τη ΛΒ' ΕΠΚΑ, του έργου «Ανάδειξη - Ανάπλαση αρχαιολογικού χώρου Γιτάνης

Εικ. 4. Γίτανα.
Αεροφωτογραφία
του αρχαιολογικού
χώρου το 2008.
Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ
Θεσπρωτίας.

Θεσπρωτίας» από το Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (ΠΕΠ) Ηπείρου του Γ΄ ΚΠΣ, συνολικής δαπάνης 1.346.547,41 ευρώ. Το έργο αφορούσε στην ανάδειξη της αγοράς και του δυτικού τμήματος του αρχαιολογικού χώρου, όπου βρίσκεται το σύνολο των μνημείων που ερευνήθηκαν την περίοδο 1986-1997. Μετά την ολοκλήρωση του έργου, τον Ιούνιο του 2009, το εν λόγω τμήμα του χώρου κατέστη επισκέψιμο (Κάντα-Κίτσου & Λάμπρου 2008).

Κατά την περίοδο του πρώτου ΕΣΠΑ πραγματοποιήθηκε, μεταξύ 30 Ιουλίου του 2010 και 31 Δεκεμβρίου του 2013, η υλοποίηση με αυτεπιστασία από τη ΛΒ΄ ΕΠΚΑ της πράξης «Ανάδειξη Κάτω Πόλης Γιτάνων Θεσπρωτίας», στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδας - Ηπείρου 2007-2013» του ΕΣΠΑ με προϋπολογισμό 1.000.000 ευρώ. Η πράξη αποτελούσε συνέχεια του έργου που υλοποιήθηκε στον αρχαιολογικό χώρο από το Γ΄ ΚΠΣ, καθώς είχε σκοπό να αναδειχτεί και να καταστεί προσβάσιμο στο κοινό ακόμη μεγαλύτερο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου, στο οποίο θα περιλαμβάνονταν το ανατολικό τμήμα του χώρου που καταλήγει στις όχθες του ποταμού Καλαμά.

Σήμερα και στο πλαίσιο του δεύτερου ΕΣΠΑ εκτελούνται εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης του αρχαίου θεάτρου των Γιτάνων. Το έργο «Βασικές υποδομές και εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξης αρχαίου θεάτρου Γιτάνων Θεσπρωτίας (α΄ φάση)» είναι ενταγμένο στο ΕΠ Ήπειρος 2014-2020 με συνολικό προϋπολογισμό 1.200.000 ευρώ και αρχικό χρονοδιάγραμμα από 30.03.2015 ως 31.12.2018. Το φυσικό αντικείμενο της πράξης άρχισε να υλοποιείται τον Νοέμβριο του 2015 και περιλαμβάνει βελτίωση - επέκταση των βασικών υποδομών του αρχαιολογικού χώρου Γιτάνων (επέκταση δικτύων ηλεκτροδότησης, υδροδότησης, πυρασφάλειας, διαμόρφωση διαδρομής πρόσβασης από την κεντρική είσοδο έως το θέατρο και έως την κύρια πύλη της οχύρωσης), καθώς και εργασίες αποκατάστασης των τριών κεντρικών κερκίδων του θεάτρου (Χουλιάρας 2015). Ειδικότερα, για τις κεντρικές κερκίδες προβλέπεται η καθαίρεση των θραυσμένων εδράνων και η μετακίνησή τους σε εργοταξιακό οικίσκο, συγκόλληση των θραυσμένων τμημάτων, εργασίες συντήρησης με απομάκρυνση βιολογικών επικαθήσεων, σφραγίσεις και ενέματα και επανατοποθέτηση στην αρχική τους θέση, ύστερα από ενίσχυση και διαμόρφωση του υποβάθρου. Το φυσικό αντικείμενο του έργου προβλέπει ακόμη τη διερεύνηση του γεωλογικού υποβάθρου με γεωτρήσεις και ενίσχυση του εδάφους με τη μέθοδο των εδαφοηλώσεων. Το έργο αντιμετωπίζει ορισμένα προβλήματα, λόγω της ιδιαίτερα απομακρυσμένης θέσης του, κοντά στα ελληνοαλβανικά σύνορα.

Λίγο πριν τις εκβολές του ποταμού και στη νότια άκρη του μεγάλου δέλτα που σχηματίζει συναντούμε τον αρχαιολογικό χώρο του Πύργου Ραγίου (εικ. 5, 6), που περιλαμβάνει έναν πύργο της οθωμανικής περιόδου εντός εκτεταμένου αρχαίου οικισμού ελληνοιστικής ως επί τον πλείστον εποχής (Δάκαρης 1972: 34-35, 104-108, 146-147; Κάντα-Κίτσου 2009: 17-22).

Το έργο της αποκατάστασης του πύργου της Οθωμανικής περιόδου εντάχθηκε στο πρόγραμμα INTERREG II του Β΄ ΚΠΣ και ολοκληρώθηκε εντός του 1999, ενώ εξασφαλίστηκε και η λειτουργικότητά του στο εσωτερικό για την υποδοχή επισκεπτών και τη φιλοξενία έκθεσης πληροφοριακού υλικού. Επιπλέον, το 2000 πραγματοποιήθηκαν εργασίες διαμόρφωσης στον περιβάλλοντα χώρο του Πύργου, προκειμένου ο αρχαιολογικός χώρος να αποκτήσει απαραίτητες υποδομές έτσι ώστε να καταστεί επισκέψιμος (Καραμάνου κ.ά. 2000).

Εικ. 5. Πύργος
Ραγίου.
Αεροφωτογραφία
του αρχαιολογικού
χώρου πριν τις
εργασίες ανάδειξης.
Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ
Θεσπρωτίας.

Η αποκατάσταση του πύργου της οθωμανικής περιόδου περιλάμβανε εργασίες στερέωσης των λιθοδομών των τοίχων και της οροφής του θολωτού δωματίου του προθαλάμου του κτηρίου με την διενέργεια αρμολογημάτων, συρραφών και σφραγισμάτων των ρωγμών με ενέσιμο κονίαμα καθώς και την ανακατασκευή των ξύλινων πατωμάτων και της στέγης. Στο υπόγειο του κτηρίου κατασκευάστηκαν χώροι υγιεινής. Μετά την ολοκλήρωση της αποκατάστασης το κτήριο διαμορφώθηκε εσωτερικά σε εκθεσιακό χώρο, όπου εκτίθεται πληροφοριακό και φωτογραφικό υλικό σχετικό με τον αρχαιολογικό χώρο, αλλά και γενικότερα με την ιστορία και τις αρχαιότητες της ευρύτερης περιοχής.

Στον περιβάλλοντα χώρο του πύργου πραγματοποιήθηκαν εργασίες διαμόρφωσης, όπως βελτίωση και ομαλοποίηση του δρόμου ανόδου προς τον τειχισμένο χώρο και επίστρωση με λίθινες πλάκες, τοποθέτηση φωτιστικών κατά μήκος του δρόμου, εγκατάσταση δικτύων ηλεκτροδότησης και ύδρευσης, κατασκευή περιμετρικά των τειχών μονοπατιού περιήγησης των επισκεπτών για τη θέαση του τείχους και φωτισμός των τειχών με προβολείς. Εντός του τείχους έγινε τακτοποίηση των καταπεσμένων υλικών από τα κτήρια από ξερολιθιά της οθωμανικής περιόδου, ορισμένα από τα

Εικ. 6. Πύργος Ραγίου.
Αεροφωτογραφία του αρχαιολογικού χώρου μετά τις εργασίες ανάδειξης.
Πηγή: Αρχείο ΕΦΑ Θεσπρωτίας.

οποία αποκαταστάθηκαν μερικώς, και παράλληλα δημιουργήθηκαν διαδρομές ώστε ο επισκέπτης να αντιλαμβάνεται όλο τον χώρο εσωτερικά των τειχών. Τοποθετήθηκαν επίσης δύο ενημερωτικές πινακίδες, ενώ ο χώρος στον οποίο επιτρέπεται η διέλευση των επισκεπτών οριοθετήθηκε.

Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών, τον Δεκέμβριο του 2000, ο Πύργος Ραγίου κατέστη ο πρώτος επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος της Θεσπρωτίας και ήδη από το 2001 φιλοξενεί και πολιτιστικές εκδηλώσεις (Ρήγιнос 2001-2004).

Ερχόμαστε τώρα να δούμε τα αποτελέσματα αυτών των έργων και την πραγματική λειτουργία των σημαντικών αυτών αρχαιολογικών χώρων σήμερα. Η περίφημη ποτάμια οδός του Καλαμά, που θα μπορούσε να αποτελέσει μια μοναδική πολιτιστική διαδρομή της Θεσπρωτίας, συνδέοντας αρχαιολογικούς χώρους, που αναδείχθηκαν με εκατομμύρια ευρώ, παραμένει κλειστή στους επισκέπτες, κάτι που οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, τους οποίους θα εξηγήσουμε στη συνέχεια. Κάθε ένας από αυτούς τους χώρους θα μπορούσε να λειτουργήσει ξεχωριστά αλλά και όλοι μαζί σαν σύνολο. Κάθε ένας χώρος ξεχωριστά έχει τα δικά του προβλήματα

και όλοι μαζί πολλά κοινά. Η διαχείρισή τους λοιπόν δεν είναι τόσο απλή και το μόνο ουσιαστικό που κρατάμε είναι ότι αυτοί οι χώροι αναδείχθηκαν, προστατεύονται, συνεχίζουν να αναδεικνύονται, αλλά παραμένουν κλειστοί λόγω έλλειψης φυλακτικού προσωπικού, με εξαίρεση την τελευταία διετία τον αρχαιολογικό χώρο Γιτάνων.

Βασικά προβλήματα στην ουσιαστική ένταξη αυτών των χώρων στην καθημερινή ζωή των Θεσπρωτών αποτελούν φυσικοί και ανθρωπογενείς παράγοντες, χωρίς βέβαια να γνωρίζουμε αν η επίλυσή τους θα οδηγήσει και στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Στους φυσικούς παράγοντες θα συμπεριλάβουμε την δύσκολη πρόσβαση, τα καιρικά φαινόμενα (έντονες καταιγίδες, που δημιουργούν πλημμύρες, βάλτους και λιμνάζοντα ύδατα, ιδιαίτερα όσον αφορά την κοίτη του Καλαμά), την έντονη βλάστηση, που δεν είναι ποτέ εύκολο να ελεγχθεί, και, υπό προϋποθέσεις, την άγρια πανίδα, π.χ. τα κοπάδια των αγριόχοιρων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τα Γίτανα, που πλημμυρίζουν συχνά από τον Καλαμά ή η Ουζντίνα, που έχει πολύ δύσκολη πρόσβαση.

Σοβαρά είναι και τα ανθρωπογενή προβλήματα, όπως δραστηριότητες καλλιεργειών και ανεξέλεγκτης βόσκησης πέριξ και εντός των αρχαιολογικών χώρων, κλοπές, οικιστική επέκταση, δημιουργία φραγμάτων και άλλων παρεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον πέριξ των αρχαιολογικών χώρων, που τις περισσότερες φορές δεν λαμβάνουν υπόψη καθόλου αυτούς τους χώρους. Τέτοια προβλήματα αντιμετωπίζουν όλοι οι χώροι που αναφέραμε.

Αν λυθούν τα παραπάνω προβλήματα τίθεται το ερώτημα, θα υπάρξει η δέουσα επισκεψιμότητα που αξίζουν αυτά τα μνημεία; Η απάντηση είναι όχι, γιατί τότε υπεισέρχονται αστάθμητοι παράγοντες, κυρίως κοινωνικοί και οικονομικοί. Η κοινωνία είναι αυτή που θα αγκαλιάσει ή θα απαξιώσει ένα μνημείο ή έναν χώρο και δυστυχώς στην Ελλάδα, και ίσως περισσότερο στην Θεσπρωτία, η κοινωνία δεν διδάχθηκε να αγαπά και να σέβεται τον πολιτισμό μας, όχι θεωρητικά αλλά πρακτικά. Σε αυτό πρέπει και οφείλει το ΥΠΠΟΑ, δια των περιφερειακών του υπηρεσιών και σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, να αναλάβει ενεργό ρόλο. Πρέπει να διδαχθούν τα παιδιά όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων να αγαπούν τα μνημεία και τον πολιτισμό μας όχι μόνο σαν μαθήματα στην τάξη, αλλά και σαν βίωμα στην καθημερινή τους ζωή και ίσως πρέπει να ενταθούν οι εκπαιδευτικές δράσεις σε ποιότητα

και ποσότητα. Ξεκινώντας από τα παιδιά ίσως οι επόμενες γενιές καλύψουν το πολιτιστικό έλλειμμα στην κοινωνία.

Δεν είναι μόνο θέμα παιδείας όμως, γιατί συχνά στην ανάδειξη ενός μνημείου υπεισέρχονται και οικονομικοί παράγοντες, κυρίως ως αντισταθμιστικά οφέλη. Δυστυχώς ακόμη και το Υπουργείο μας κινείται στη λογική του αριθμού των επισκεπτών ενός μνημείου. Γνωρίζουμε ότι άλλη αντιμετώπιση έχουν κορυφαίοι πολιτιστικοί προορισμοί και άλλη περιφερειακά και απομακρυσμένα μνημεία, ακριβώς λόγω της μηδενικής πολλές φορές επισκεψιμότητάς τους. Έτσι όμως υποκύπτουμε σε μια λογική απαξίωσης και κατηγοριοποίησης των μνημείων μας σε σημαντικά και λιγότερο σημαντικά, πράγμα το οποίο είναι τραγικό λάθος. Παρόλα αυτά όμως πρέπει να εντάσσουμε όλους τους χώρους που αναδεικνύουμε στο οικονομικό γίνεσθαι μιας περιοχής. Πρέπει να σκεφτούμε τρόπους να συνδέσουμε τα μνημεία με την καθημερινή ζωή, χωρίς εκπτώσεις στην προστασία τους. Οι εκδηλώσεις του καλοκαιριού σε πολλούς αρχαιολογικούς χώρους έχουν τεράστια τουριστικά αξία, αλλά πρέπει να δούμε και με ποιο τρόπο θα αφήσουν κάποια οφέλη και στην τοπική κοινωνία και όχι να αρκεστούμε στην τουριστική προβολή του χώρου και στην υστεροφημία των φορέων που τις διοργανώνουν. Πρέπει να βρούμε τρόπους σύνδεσης εκδηλώσεων και χώρων με τις επαγγελματικές δραστηριότητες που ασκούνται σε κάθε μια περιοχή ξεχωριστά και με το τουριστικό προϊόν κάθε τόπου, όποιο και αν είναι αυτό, γιατί βασική παράμετρος που καθορίζει την επισκεψιμότητα ή μη ενός μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου είναι τις περισσότερες φορές οι τοπικές κοινωνίες, στον ίδιο, αν όχι και σε μεγαλύτερο βαθμό από την ίδια την προβολή του.

Κλείνοντας και για να μην είμαστε απαισιόδοξοι πρέπει να τονίσουμε ότι οι αρχαιολογικές υπηρεσίες καταβάλλουν κάθε προσπάθεια για το αυτονόητο, την προστασία αρχικά των μνημείων μας, και τις περισσότερες φορές το καταφέρνουν αποτελεσματικά και χωρίς τυμπανοκρουσίες. Η προστασία είναι το πρώτο βήμα διαχείρισης και πιστεύουμε ότι με την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας, αργά ή γρήγορα, θα έχουμε και τα υπόλοιπα αποτελέσματα που ποθούμε. Απλώς είναι αναγκαία προϋπόθεση οι κεντρικές υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ να καταστούν αρωγοί των περιφερειακών υπηρεσιών και όχι γραφειοκρατικό εμπόδιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασιλειάδης, Σ., Δρόσου, Δ., & Λάμπρου, Β., 2018. Η κοιλάδα του μέσου Καλαμά και ο οικισμός της Φανοτής-Ντόλιανης. Στο Το αρχαιολογικό έργο στη βορειοδυτική Ελλάδα και τα νησιά του Ιονίου, Πρακτικά (Ιωάννινα, 10-13 Δεκεμβρίου 2014), τ.1, Αθήνα, σ. 271-284.

Δάκαρης, Σ., 1972. Θεσπρωτία. Αρχαίες ελληνικές πόλεις 15. Αθήνα.

Καλογιάννη, Ε., 2019. Ο αρχαιολογικός χώρος του Σουλίου: μνημεία και οικίες. Στο Ι. Π. Χουλιαράς & Γ. Θ. Πλιάκου, επιμ. Θεσπρωτία Ι, Α΄ Διεθνές Αρχαιολογικό και Ιστορικό Συνέδριο για τη Θεσπρωτία, Πρακτικά (Ηγουμενίτσα, 8-11 Δεκεμβρίου 2016), τ. 2, Ιωάννινα, σ. 681-686.

Κάντα-Κίτσου, Α., 2008. Γίτανα Θεσπρωτίας, αρχαιολογικός οδηγός. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, ΛΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Κάντα-Κίτσου, Α., 2009. Δίκτυο αρχαιολογικών χώρων Θεσπρωτίας. Ηγουμενίτσα: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, ΛΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Κάντα-Κίτσου, Α., & Λάμπρου, Β., 2008. Ντόλιανη Θεσπρωτίας, αρχαιολογικός οδηγός. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, ΛΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Καραμάνου, Α., Ρήγινος, Γ. & Τσερεμεγκλή, Α., 2000. Διαμόρφωση αρχαιολογικών χώρων, Νομός Θεσπρωτίας, Δήμος Ηγουμενίτσας, Πύργος Ραγίου. Αρχαιολογικόν Δελτίον, (55), Χρονικά Β΄1, σ. 667-668.

Παπαδοπούλου, Β. Ν., επιμ. 2014. Ουζντίνα. Ένας Μεσαιωνικός οικισμός της Θεσπρωτίας. Ιωάννινα: ΥΠΠΟΑ, 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Πρέκα, Κ., 1992. Ο τύμβος του Παραποτάμου. Αρχαιολογικόν Δελτίον, (47-48), Μελέτες, σ. 165-212.

Ρήγινος, Γ., 2000. Λόφος Μαστιλίτσας. Αρχαιολογικόν Δελτίον, (55), Χρονικά Β΄1, σ. 662.

Ρήγινος, Γ., 2001-2004. Νομός Θεσπρωτίας, Δήμος Ηγουμενίτσας, Πύργος Ραγίου. Αρχαιολογικόν Δελτίον, (56-59), Χρονικά Β΄5, σ. 201-202.

Χουλιαράς, Ι., 2015. Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας. Αρχαιολογικόν Δελτίον, (70), Χρονικά Β΄1, σ. 826.